

NICOLAY

Arkeologisk tidsskrift nr. 39 (3-1982) ISSN 0332-8937

NICOLAY

Arkeologisk tidsskrift

Utgis av studentene ved Universitetets Oldsaksamling.

Redaksjon: Mari Høgestøl   ansvarlig redaktør
 Birgitte Skar   ansvarlig redaktør
 Espen Uleberg   regnskapsfører
 Arne Omdahl   grafisk formgiver
 Berit Gjørland   kontaktperson,
                                  Historisk Museum, Bergen

Redaksjonen mottar gjerne artikler og mindre innlegg fra leserne.
 Forfatterinstruks sendes på anmodning.

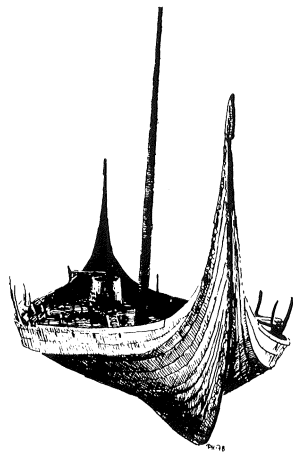
Nicolay utkommer med 3 numre pr. år. Abonnement koster kr. 40,-.
 Løssalgspriser pr. nr.: Nr.1-27 kr. 5,- (nr. 13 utsolgt),
                                  nr.28-38 kr. 10,-
                                  nr.39-   kr. 15,-
 Nr. 16-30 (1974-79) innbundet kr. 175,-.

Adresse: Universitetets Oldsaksamling,
                                  Frederiks gate 2, Oslo 1.
 Postgiro: 2 05 02 50

Universitetets Oldsaksamling

Vikingskipshuset

De tre vikingskipene fra Tune,
 Gokstad og Oseberg. Åpningstider:
 2/5-31/8: kl. 10-18 alle dager
 1-30/9:   kl. 11-17   "
 1/10-30/4: kl. 11-15   "

Den forhistoriske avdeling

Rike samlinger fra førhistorisk
 tid og middelalder. Av særlig
 interesse: Vikingtiden.
 1/6-30/8: kl. 11-15
 1/9-31/5: kl. 12-15
 Mandager stengt.

Forord

Nicolay nr.40 omhandler temaet formidling. I begrebet ligger en præsentation af arkæologiens forskningsresultater. Dette sker, afhængig af det enkelte museums praksis, gennem skoleundervisning, foredrag, presseinformation, omvisninger i udstillinger, restaurering og skiltning af fortidsminder, m.m. Artiklerne i dette nummer omhandler nogle af disse sider ved formidlingen. Her bringes et glimt ind i museet bag kulisserne. Der sker meget på dette område i øjeblikket - det viser også etableringen af et "Arkeologisk Formidlingsudvalg" - ideerne og erfaringerne må samles, så arkæologerne kan lære at lære fra sig.

Vi håber med dette nummer at kunne bidrage til den faglige debat og for museumsinteresserede at kunne give forbrugerinformation.

Mari Høgestøl
og Birgitte Skar

FORMIDLING

Fra festtaler til forandring - nå!

Intet er nytt under solen. Her trodde man (ung og dum) at museumsformidlingens historie i Norge var enkel og oversiktlig:

Fase 1: - 1970 Det formidles ikke. Ingen snakker om formidling, ingen gjør noe, ingen vil noe.

Fase 2: 1970 - 1980 Det snakkes noe (noen mer enn andre), noen vil mye. Mange vil intet, mange gjør intet.

Fase 3: 1980 - Mange snakker mye. Mange gjør mye..eller..

Men så var det ikke så enkelt likevel. For plutselig blir man klar over at noen faktisk snakket om museumsformidling i dette landet, ville noe, gjorde noe, før en selv endog var påtenkt!

Hør bare hva herværende førstekonservator, daværende museumslektor ved Norsk Folkemuseum, Martin Blindheim, skrev i en årsberetning 1947-48:

"Arbeidet ved undervisningsavdelingen synes å ha nesten ubegrensede muligheter. Det er nok av arbeid som ligger og venter på å bli tatt opp".

(Sitert etter Rosander 1980:50)

Slikt får en til a) å bli meget glad, og b) å bli meget deprimert, a) fordi aktiv, utadvendt, iderik og nyskapende formidling har en lenger historie enn mange aner; b) fordi det beviser at her har fagfolk snakket (og skrevet) i over 30 år, og se hvor vi står idag!

Jeg tillot meg lenge å være oppglødd over Nicolays temahefte nummer 33, 1980 om arkeologi i '80-åra. For her slo den ene etter den andre fast, med gode og kloke og riktige ord, at formidling - deri lå fremtiden ! Her lå der nesten ubegrensede muligheter! - Men så slo altså Martin B. dem med over 30 år.

Dette får en virkelig til å stoppe opp og tenke påny, - og spørre hvorfor. Hvorfor må vi stadig forsikre oss selv og hverandre om hvor viktig det er å formidle forvaltningens mål og forskningens innhold. Hvorfor prioriteres formidling fremdeles lavere både når det gjelder bevilgninger, stillinger, meritering og prestisje. Hvorfor er det fremdeles interessemotsetninger mellom formidlere og de andre museumsansatte. Hvorfor er det fremdeles tungt og vanskelig å være formidler.

Jeg skal være den siste til å underslå at det drives mye bra formidling idag, og at en rekke mennesker såvel har forståelse for, som innsikt i formidlingsfagets særegne egenskaper, problemer o.s.v. Men hvorfor fortrinnsvis folk som har, eller har hatt formidling som sitt hovedsaklige arbeidsområde?

"Innad i museet er det ikke tvil om at mange museumsfolk har sett på arbeidet med formidling og utadrettet virksomhet som mindreverdige i forhold til de andre museale oppgaver som bevaring og forskning. Det har vært antydning at det ikke var en type stilling man forble i, men som man kom seg videre fra så snart det fantes en konservatorstilling. At det skulle ligge enorme utfordringer også i dette arbeidet, ikke minst i å videreutvikle det til noe mer, og at det som Martin Blindheim sa, innebar nesten ubegrensede muligheter, synes ikke å ha streifet andre enn de som har arbeidet i slike stillinger."

(Anført arbeide:51)

Etter mitt skjønn må formidlingens frigjøringskamp ligge på tre plan:

- 1) Utdannelse/etterutdannelse i formidling/pedagogikk/museologi. Høyning av det faglige nivå.
Dette ser ut til å være på glid omsider, både på norsk og nordisk plan. Bl.a. Norsk Museums pedagogisk Forening har dette som hovedtema på sitt årsmøte i april d.å.
- 2) Utvikling av det formidlingsteoretiske apparat. Formidlingsforskning (formidling og kommunikasjon som metode i humanistiske fag/museumsfag.)

3) Analyse av formål og hensikt, en total målsetningsanalyse. Altså ikke delmål i de ulike ledd av formidlingen i teori og praksis, men hensikten med formidling overhode. Hva vil vi oppnå? Det kan synes banalt og selvfølgelig, men jeg antar at det nettopp er her svarene på alle de tidligere hvorfor-ene ligger. Det er derfor dette punktet jeg vil gå videre med her.

I kultur har det alltid ligget politisk sprengstoff, til tross for at det er, har vært og kommer til å fortsette å være mange som ikke ønsker å blande kultur og politikk. Uansett er kulturen i Norge forlengst politisert, i og med "den nye kulturpolitikk", '70-tallets kulturmelodi, lansert med akkompagnement fra det meste av det politiske Norden.

Som kulturarbeidere burde vi juble over denne utviklingen: Kultur er ikke ufarlig lenger! Den er nødvendig! Den blir tatt alvorlig! Men det foresvever meg at klappsalvene fra museumsverdenen har vært beskjedne. Kan det være mulig at vi selv har ønsket ikke å bli vekket av tornerosesøvn?

"Universitetsutdannelserne kvæler det engagement, der er saltet i enhver forskningsprosess, og produserer akademiske bogholdere, som ingen gider høre på. Opgaven med at være "folkets hukommelse" varetages overordentlig dårligt af de professionelle universitetsuddannede, og sloganet fra 1968 med "forskning for folket ikke for profitten" er blevet en fuser".

(Sørensen 1981:11)

Den mest effektive måten å opprettholde fortiden som tannløs og ufarlig, er ved å holde formidlingsaktiviteten nede. "Objektiviserte" utstillinger, beskrivninger og meddelelser skaper ikke svingninger og er ikke formidling; det er heller ikke formidling å fortelle skolebarn om isavsmelting: Det er informasjon.

Formidling, det er kommunikasjon av tanker, ideer, tolkninger, holdninger, prosesser, standpunkter, liv (bl.a. derfor kan man ikke skille forskning og formidling). Formidling forstått slik er kanskje "farlig" for noen, - den er i alle fall ikke tannløs, den er ikke objektiv, og skal ikke være det. Like lite som forskning er eller skal (eller kan) være det.

Det har ofte vært diskutert i museumsverdenen hvem man lager utstillinger for. Fremdeles er det enkelte som mener at vi

må tenke på våre kolleger. Dette har rimeligvis satt mange i svære katterpiner. Ønsket om sannhet (objektivitet) har gjort at det ikke er blitt sagt noen ting. I beste fall selvfølgeligheter. Formidling er å få sagt alle de spennende ting om menneskene som

Fig. 1

Formidling er noe mer enn undervisning og informasjon. Det er kommunikasjon, av tanker, holdninger og ideer, men også av fantasi og entusiasme. Noen ganger lykkes det, andre ganger ikke.

vi har hatt lyst til å dele med andre i årevis. Menneskene er ikke statiske. Derfor kan ikke formidlingen være det heller.

På mange måter kan man si at utstillingsvirksomhet, kanskje sogar formidling overhode, er kulturimperialisme. Vi gir fra oss en ferdig kulturpakke, vær så god, take or leave it. Denne virkningen blir forsterket av den respekt store deler av publikum og lærere åpenbart føler overfor museenes "varer" og museernes ansatte, og som de viser ved museumsbesøk. De senker stemmen og hysjer på barna når de stiger inn i kulturpalasset. Skyldfølelsen som uvegerlig har måttet oppstå når ikke den forventede må

gi mellom utstillingen og publikum har manifestert seg, har rammet publikum selv, ikke i de indre museale gemakker. Vi sier: Dette er din kulturarv, den er din i den form vi gir deg den. Skjønner du virkelig ikke hvor fin den er for deg, akkurat sånn? Skyldfølelse, underlegenhet og respekt skaper en avskrekkende avstand. Og det var vel nettopp den vi ikke ønsket å skape. Framtidens formidling må derfor bryte ned en masse barriærer som vi selv har skapt. Vi må gi folket tilbake det som folkets er. Vi må ikke glemme at det jo ikke er vi som skaper kulturhistorie. Vi er bare katalysatorer. En viss porsjon av ydmykhet i denne rollen hadde visst ikke vært av veien.

Tiden er kommet til å ta konsekvensen av alt dette (for dette har vi visst i noen år nå, egentlig). Vi må våge å svare på hvorfor vi skal bedrive denne formidlingen, denne verditransplantasjonen ut i samfunnet.

I mangel på noe bedre må jeg her få henwise til meg selv. Jeg har nemlig lansert to nye F-er, idet jeg anser de tre tradisjonelle: Formidling - Forskning - Forvaltning (rekkefølgen sies å være legio...) for å være utilstrekkelige. Et kort resumé av mitt poeng (Hygen 1983:94-97):

F nummer 4: Forklaring

Summen av F nummer 1-3, og det egentlige formålet med museenes arbeid. Høna og egget problematikken hvem kom først, gjenstanden eller forklaringen, avvises fordi det interessante er hvordan de ser ut inni, de subjektiviseres og omformes til data som må forklares (blandt annet).

F nummer 5: Forandring

Nå begynner det å lukte svidd, for her ligger etter min mening hensikten med samtlige 4 F-er, dermed også formidlingen. For dette innebærer:

- 1) å skape verdier og holdninger.
- 2) å minne om verdier og holdninger.
- 3) å anvende verdier og holdninger (forandre samfunnet)

Jeg har tillatt meg å antyde at alle disse utmerkede data som forskningen frambringer bør brukes til noe annet enn å kose oss med. Det er her museene virkelig har forsømt seg (anført arbeid:96-97). Forskningen og formidlingen må integreres fordi de er to sider av samme sak.

Det bør ikke komme som noe sjokk for noen at vi kan bruke fortiden til å forandre samfunnet, skape en bedre verden. Vi ser

at den rotløsheten vi tidligere trodde bare gjaldt den alltid søkende ungdom, nå i stadig økende grad griper oss alle: den reelle trussel om utslettelse av hele menneskets nåtid, framtid og fortid, det skrikes etter nytenkning, verdi-anvendelse og forandring. Jeg pleier å forklare skolebarn i Fredrikstad hva vi skal med denne fortiden vår: Vi må lære om fortiden for å forstå nåtiden slik at vi skal kunne styre framtiden. Og styre framtiden, - det vil si å forandre . Våger vi å stå fram med en slik erkjennelse, ja da får formidlingen både mål og mening.

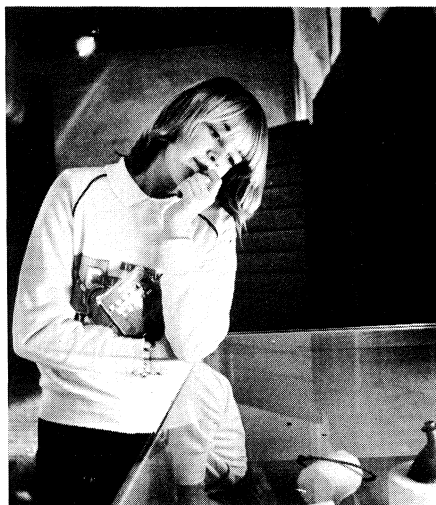

Fig. 2

Et mål for formidlingen må være å skape undring og ettertanke hos mottakerne. Vi skal stille spørsmål, men behøver ikke alltid gi noen fasit.

Tenkte dere sånn i 1947 også, Martin B., da dere så at arbeidet ved undervisningsavdelingen syntes å ha nesten ubegrensede muligheter?

Jeg vil til slutt få introdusere mitt forslag til slagord for det som står igjen av 1980-åra. det er sterkt inspirert av Stortingsmelding nummer 8:55 :

"I ei sum er spørsmålet (...) om vi makter å gi fortida ei framtid, å vårne om og føre vidare det verfulle i tidlegare tiders kultur."

Altså slagordet: GI FORTIDEN EN FRAMTID!

ARKEOLOGISK FORMIDLINGS - UTVALG

NASJONAL FORMIDLINGSSEKSJON, NORSKE ARKEOLOGISKE MUSEERS FORMIDLINGSUTVALG (NAMFU), ARKEOLOGISKE MUSEERS FORMIDLINGSUTVALG (AMPFU), ARKEOLOGISK FORMIDLINGSUTVALG. Navneforvirringen kan velvilligst tolkes som "kjært barn har mange navn", men er dessverre en illustrasjon av den lange og trange fødsel som dette utvalget har hatt. I januar 1983 synes det imidlertid å være enighet om at de arkeologiske miljøene har fått et formidlingsutvalg (AFU).

Arkeologene har romslige tidsbegrep, en kort historikk over utvalgets tilblivelseshistorie vil vise dette: På Arkeologmøtet 1978 ble formidlingsvirksomheten ved de arkeologiske museene for første gang tatt opp til bred debatt. På møtet forelå et notat om formidlingssituasjonen ved de arkeologiske museene inkludert Bryggen Museum. En representant for hvert museum gjorde rede for situasjonen ved sin institusjon. Konklusjonen var gitt på forhånd. Alle var enige om at formidling var viktig og at formidlingen var lavt prioritert ved de fleste arkeologiske museene, både når det gjaldt ressurser og status. Dermed begynte runddansen. Det ble nedsatt et utvalg som skulle legge frem en innstilling som ble sendt til høring som avfødte et nytt utvalg som leverte o.s.v....

Det eneste utvalget, nedsatt av Norsk Arkeologmøte (NAM) i 1978, som ikke var sammensatt av "formidlere" konkluderte bl.a. med at det ville være en fordel at de "utøvende formidlere" fant fram til effektive samarbeidsformer museene imellom og

at det ville være en fordel om en utveksling av ideer og erfaringer kunne institusjonaliseres ved opprettelsen av en nasjonal "formidlingsseksjon" i likhet med Nasjonal Fagseksjon. Ved behandlingen på NAM 1979 ble dette ikke vedtatt, derimot ble det foreslått å sette ned et nytt utvalg som skulle vurdere hvorvidt dette var nødvendig og hvilke arbeidsoppgaver som burde prioriteres.

Da det nye utvalget la fram sin innstilling til Den Arkeologiske Interimkommisjon (DAIK) 1980 og dette hadde vært på høring blandt de arkeologiske museene ble det oppnevnt en ny komitee, med delvis de samme medlemmene, som skulle vurdere en enklere samarbeidsform og prioritere oppgaver.

Denne komiteen avga igjen en innstilling (1981) og listet opp en rekke viktige samarbeidsoppgaver, men ga samtidig klart uttrykk for at det var umulig å prioritere dem før det forelå en kartlegging av formidlingsinstitusjoner ved de arkeologiske museene. Denne gang var det også med en representant for Riksantikvaren.

Innstillingen fra dette siste utvalget fikk en noe halvhjertet godkjenning fra DAIK og resultatet av arbeidet i 1982 blir lagt fram på Arkeologmøtet i 1983 i samme form som for DAIK i tidligere år.

Arkeologisk Formidlingsutvalg (AFU) : Sammensetning, mandat og arbeidsoppgaver.

Ifølge det forslaget som ble oversendt DAIK 1981 (og som det egentlig aldri er blitt gitt noe entydig svar på) skal utvalget ha følgende mandat:

"...være et idéskapende og koordinerende samarbeidsorgan for de arkeologiske institusjonene med hovedoppgave å videreutvikle og rasjonalisere formidling av arkeologi i Norge." Utvalget skal være sammensatt av representanter fra de fem arkeologiske distriktsmuseene og Riksantikvaren. (I vårt opprinnelige forslag ba vi DAIK vurdere en utvidet representasjon slik at også Bryggens Museum var med.) De enkelte institusjonene oppnevner sine representanter. Utvalget konstituerer seg selv og har en funksjonstid på to år. Det skal møtes minst to ganger i året og legge fram handlingsprogram og årsrapport for DAIK og NAM.

Når det gjaldt finansieringen ble DAIK bedt om å vurdere

dette. Foreløpig er det avsatt midler på DAIK's budsjett for ett til to møter i året.

En hovedoppgave for AFU må være å sørge for regelmessig kontakt mellom de arkeologiske museene og et utstrakt samarbeid internt eller eksternt, et utvalg gjenstander, som dessuten ofte er fragmenter av gjenstander. Vi kan ikke selv velge hva vi vil bevare, hver minste flintflis skal katalogiseres og magasineres.

Vårt gjenstandsmateriale er for oss først og fremst et forskningsmateriale, som skal bevares og må bevares. Arkeologiske resultater er ofte kortlivete. Tolkningen av data er ofte konstruksjoner, ikke rekonstruksjoner. Lager vi en utstilling vil utforming og teksting by på vanskeligheter - hvor langt kan vi gå for å nå et publikum? Det er neppe noen museer som har så innfløkte utstillingstekster som de arkeologiske, og svært ofte velger vi løsningen å lage utstillinger med et halvt øye på publikum og halvannet på våre egne kolleger.

Utstillingene, ikke minst våre basisutstillinger, er kanskje det ømmeeste punkt innen arkeologisk formidlingsvirksomhet. Én ting er at vi får samvittighetskvaler når det gjelder vårt eget fag og forskningsresultater og publikums muligheter til å forstå hva vi ønsker å fortelle dem. En annen ting er at vi vet for lite om å lage utstillinger. Hvordan skal vi nå fram med vårt budskap, hva ønsker vi å formidle og hvem skal vi formidle til? Da den siste, nå sittende formidlingskomité (AFU) kom sammen sist høst for å bearbeide det utsendte spørreskjemaet (som vi selv hadde besvart), kom det under samtalens gang fram, hva vi overhodet ikke visste, at alle de arkeologiske museene nå var igang med å planlegge tildels helt nye, tildels radikale forandringer av sine basisutstillinger. Det har aldri skjedd at det arkeologiske miljøet i felleskap har diskutert sine utstillinger. Hva ønsker vi å formidle, hvem skal vi formidle til og hvordan skal vi oppnå dette?

Utvalget ble øyeblikkelig enige om hvilken oppgave AFU burde prioritere. For oss var det viktigst at vi nå for første gang i felleskap kunne få diskutere våre basisutstillinger, og dermed også mer generelt alle arkeologiske utstillinger.

AFU's hovedoppgave i år, og muligens flere år fremover, bør være nettopp dette: skape en diskusjon innen miljøet mellom fagkolleger, om målsetting, innhold og form for arkeologiske utstillinger.

I første omgang planlegges et seminar, støttet av DAIK, på Isegran hvor disse spørsmålene kan diskuteres blant fagarkeologer. Senere er det meningen å fortsette med seminar og diskusjon med utveksling av synspunkter, erfaringer og tjenester. Museene vil da ha muligheter til å maksimere sine erfaringer og utnytte sine ressurser bedre. Det er ingen grunn til at vi skal sitte hver for oss og gjøre de samme feilene og de samme dumhetene. Museene må selvsagt løse sine formidlingsoppgaver ut fra egne forutsetninger, det er ikke noe mål å gjøre det samme på samme måte. På den annen side gjør vi svært ofte det samme og da bør vi kunne lære, låne og stjele fra hverandre.

Ved den kartleggingen av formidlingsvirksomheten som ble foretatt i 1982 kommer det klart fram at de enkelte museenes formidlingsvirksomhet varierte sterkt. Både når det gjaldt organisering, personell, praktisk/tekniske hjelpemidler, finansiering og virksomhet. Dette kan tildels sees som uttrykk for fleksibilitet og lokal tilpassing, men hovedårsaken er nok likevel improvisasjon og for tilfeldig prioritering.

Når det gjelder organisering har både Tromsø og Trondheim egne serviceavdelinger (skole/publikumstjeneste) som er felles for adskilte fagavdelinger. I Oslo finnes en museumslektor med ansvar for formidling, i Bergen har en av konservatorene formidling, særlig utstillinger, som en av sine arbeidsoppgaver. Arkeologisk museum i Stavanger (AmS) har en egen organisasjonsform. Bortsett fra AmS mangler de arkeologiske museene spesialutdannet personell og nødvendig praktisk/teknisk apparatur og hjelpemidler. Sett under ett er det ingen tvil om at de arkeologiske museenes innsats er meget svak. Bortsett fra AmS hvor man synes å ha noenlunde brukbare forhold og en rimelig dekning av oppgavene i forhold til behovet.

Hovedårsaken til den svake situasjonen er organsiasjonsmessige forhold, økonomi, bemanning og hjelpeapparat. Til en viss grad er prioriteringen i forhold til andre oppgaver i faget lav. Et viktig område her er formidling og fornminnevern. Selv om arkeologene klart ser nødvendigheten av formidling også når det gjelder våre forvaltningsoppgaver, er det fortsatt langt fram før formidlingen anses for å være en integrert del av forvaltningsfunksjonene. D.v.s. en mere aktiv og målrettet virksomhet utover den tradisjonelle, mer passive, som alle arkeologer er tvunget til å gjøre.

Årsakene til at museenes formidlingsvirksomhet nå blir alvorlig diskutert også blant arkeologene, er mange. De senere års offentlige utredninger, som kulturmeldinger, museumsmeldingen, fylkeskommunale og kommunale kulturplaner, fremhever formidlingen som en viktig, men forsømt del av den museale virksomheten. Trangere økonomiske tider gjør også museene mer lydhøre for signalene som at det er her det må prioriteres.

Samtidig har det skjedd en holdningsendring innen museumsverdenen. Stadig flere museer hadde opprettet egne museumsavdelinger eller ansatte folk med hovedansvar for formidling, s.k. museumspedagoger. Disse sitter ofte svært ensomme i sine respektive miljøer og har liten kunnskap og erfaring om museumsformidling. Det finnes heller ingen adekvat utdanning for denne form av museumsarbeid. Dette er kanskje mest følbart for kulturhistorikere som kommer fra sterkt forskningsrettede fagmiljøer og hvor praktisk erfaring og utdanning var knyttet til enkelte forvaltningsfunksjoner, som hos oss, feltarbeid og kulturminnevern.

Dette avfødte ønsker og behov for samarbeid med kolleger i samme situasjon og et bedre samarbeid og større forståelse innad i institusjonene. Et resultat av dette var opprettelsen av Norsk Museumspedagogisk Forening (NMF) i 1977. Den startet med et trettitalt medlemmer og har nå mer enn hundre.

Trenger vi et arkeologisk formidlingsutvalg?

En del av våre kolleger mener at dette er unødvendig. Kontakt og samarbeid mellom de arkeologiske museene kan foregå dels gjennom NMF, dels ved uformelle samtaler i forbindelse med arkeologmøtene. Til dette er det først å si at de som i dag sitter og har ansvar for formidlingsvirksomheten ved de arkeologiske museene overhodet ikke er i tvil om at er slikt utvalg både er nyttig og nødvendig. Vi trenger det!

De arkeologiske museene er på mange måter en anomali i norsk museumsverden. Som forvaltere av Lov om kulturminner stilles det helt spesielle krav de øvrige museene ikke har. De fleste norske museer er m u s e e r , de arkeologiske museenes museale virksomhet er bare én blant flere. Vi er monopolinstitusjoner på mer enn en måte, og har derved store forpliktelser overfor lokalmiljøene, forpliktelser som vi dels har vanskelig-

heter med å innfri, dels ikke helt har innsett. Formidlingen krever mer i dag enn tidligere. Det er ikke nok å stille ut, sjoner hvor vi trekker inn fagfolk, fagfolk som de fleste arkeologiske museene ikke har, men trenger. Arkeologene skal selv trekke opp hovedlinjene og program for sine utstillinger, så må vi få hjelp av andre til å realisere disse målsetninger.

Det finnes fortsatt arkeologer som tror at vi kan lage utstillinger. Det kan vi ikke!

Hanne Thomsen

Formidling av fortidskunnskap i Rogaland

en statusrapport

Vi lever i en tid, der vi blir bombardert med inntrykk. Inntrykkene kommer fra fjernsyn, radio, film og de utallige variantene i presentasjon av det trykte ord; bøker, aviser, ukeblader, brosjyrer, løpesedler osv., osv. Det er ikke selvsagt at kultur formidlingen slår gjennom ved egen kraft. Også til den stilles det krav til utforming. De institusjonene som forvalter gjenstander og arkivmateriale fra historisk og forhistorisk tid, har kanskje vært blant de tregeste til å innse dette. På Arkeologisk museum i Stavanger (AmS) forsøker en nå å møte denne utfordringen ved å prøve ut forskjellige metoder for å øke vår kunnskap om fortiden, og ved å presentere denne kunnskapen på en mindre tørr og dermed lettere tilgjengelig måte.

Formidling er kommunikasjon og effektiv formidling er toveis kommunikasjon. Hvor vellykket dialogen mellom formidler og mottakere skal bli, avhenger av en lang rekke faktorer. Først og fremst må stoffet - enten det er skriftlig, muntlig eller visuelt - være lett forståelig. Formidleren skal på forhånd ha definert målgruppen for å kunne framlegge stoffet på et riktig abstraksjonsnivå. Fagstoff som går over hodet på dem det er beregnet for, er ikke bare bortkastet arbeid. Det kan virke direkte skadelig ved å øke kløften mellom fagmann og publikum og dermed lede til fordommer.

Det er også den fordelene ved å popularisere et vitenskape-
lig stoff, at det klargjør en hel del ting for en selv når en
skal uttrykke seg i alment tilgjengelige ord og uttrykk. Man
kan oppdage sammenhenger som ellers ligger "skjult" bak fagut-
trykk og faste formuleringer.

På den annen side er det visse grenser for hvor langt mu-
sealt fagstoff bør populariseres for å bli forstått. Dersom
forenklingen går for langt, vil innholdet lett forflates og
miste sin faglige troverdighet. I tilfeller hvor stoffet er så
overforenklet at mottakeren føler seg undervurdert, kan formid-
lingsarbeidet virke mot sin hensikt.

Stoffet må videre være interessant for hovedtyngden av
mottakerne og vekke undring eller ettertanke. Dersom mediet er
visuelt (bilder, film, gjenstander), bør møtet dessuten gi mu-
ligheter for opplevelse og innfølelse.

Selv om samfunnet stadig blir mer fakta- og resultatorien-
tert, vil for sterk sentrering om kulturhistoriske "fakta" lett
kunne virke avvæpnende på mottakerne. Evige sannheter eksisterer
ikke i faget arkeologi, og vil aldri bli funnet. Derfor er en
spørrende holdning til kulturhistorien, hvor publikum trekkes
inn i selve tankevirksomheten som regel å foretrekke framfor
drøvtygd kunnskap.

Også tilretteleggingen, presentasjonsformen, av fagstoff er
viktig for at det skal vekke interesse. Her er både arkeologer
og andre norske museumsformidlere - som utrolig nok aldri blitt
opplært i pedagogikk og mediabruk - mye å lære fra fagene jour-
nalistikk og informatikk. En journalist-"vri" med framheving av
poenger og med innholdsmessig stigning øker som regel interessen
og gir mottakeren lyst på mer.

Skal faget være aktuelt og virke engasjerende for mennesker
i dag, hvor drivkreftene bak samfunnsutviklingen i stadig større
grad tvinger folk til å se framover og forkaste tidligere tiders
verdigrunnlag, bør utgangspunktet geografisk eller emnemessig
være nært og umiddelbart gjenkjennelig. Historien blir engasje-
rende først når den kan betraktes ut fra ens egen referanseramme.

AmS som formidler av kunnskaper om fortiden

Museet er et oppsamlingssted for gjenstander og viten og
det "produserer" forståelse forståelse og forklaring av dette.
Formidlingsaktivitetene på AmS er sterkt preget av at AmS er en

tverrfaglig institusjon - og at det dermed skal spre forståelse og innsikt i både rent naturvitenskapelig og kulturhistorisk forskning, og ikke minst om samspillet mellom mennesket og dets omgivelser. Det er dette samspillet som det kanskje er mest spennende å formidle og som publikum er åpnet for.

For å bruke museets resurser best mulig, både innen personale og økonomi, er vi nødt til å arbeide etter definerte målsettinger og godt utarbeidete handlings- og arbeidsprogram. På den måten kan vi innenfor hvert år eller hver 4-års periode lettere prioritere mellom enkelttiltak, slik at det blir en fastere linje, fastere profil i vår formidling, og slik at formidlingen til enhver tid henger mest mulig sammen med den forskning og forvaltning som drives på AmS.

Størst formidlingsinnsats, både målt i tid og penger, prioriteres innenfor sektorene:

- skoletjeneste
- tilbakeføring til lokalsamfunnet.

De nye utstillingene

Arkeologisk museum i Stavanger har idag sine permanente utstillinger i Stavanger Museums bygning. I flere år har AmS arbeidet aktivt med planene om nye arkeologiske utstillinger i vårt eget bygg. Dette arbeidet er kommet langt, men fremdeles mangler det økonomi til konkret å sette dem ut i livet. I mellomtiden leve vi med de "gamle" utstillingene fra 1952 - og med små-utstillinger som vandrer fylket rundt i kommunehus, offentlige bygninger o.l. Tanken bak disse små vandretstillingerne er at de skal være lette for travle mennesker, men samtidig så interessevekkende at en får lyst til å vite mer om det emnet som utstillingen tar for seg.

Skoletjenesten

Ut fra erkjennelsen av at det er dagens ungdom som om 30-40 år vil utgjøre grunnstammen i framtidens samfunn, og derved bestemme utviklingen, blir skoletjenesten tillagt stor betydning ved AmS. Det viser seg at når elevene blir presentert for skikkelige gjennomarbeidete opplegg, er det forholdsvis enkelt å fange interessen hos dem.

I forbindelse med de permanente utstillingene er det utarbeidet et to timers undervisningstilbud om forhistorien i Rogaland.

land. Elevene får generell orientering og omvisning og de får se lysbilder og arbeide med oppgaveark i samlingene. Ca.200 klasser benyttet dette tilbudet i 1981. I et eget aktivitetsrom kan barna bruke konkret materiale til å lage selvinstruerende og selvkontrollerende oppgaver.

På jernaldergården på Ullandhaug er det et eget undervisningstilbud med meget egenaktivitet og gruppearbeid, dette har etterhvert blitt et meget populært tilbud til skolene, i 1981 var det besøk av ca. 160 klasser.

Også lærerne utgjør en viktig målgruppe. Dette medfører engasjement, blant annet i form av fast arkeologiundervisning på Lærerskolen, deltakelse på skolemøter og lokale planleggingsdager. På planleggingsdager prøver vi å lage opplegg som er skreddersydd for et avgrenset område. Det utarbeides som regel en del materiell om AmS og om de lokalitetene som eventuelt besøkes på planleggingsdagen. Dette stoffet kan lærerne senere bruke slik

det er eller det kan bearbeides videre med tanke på elevene. I 1981 deltok vi på lo slike planleggingsdager.

Tilbakeføring til lokalsamfunnet

En annen overordnet målsetting bak formidlingsarbeidet ved AmS er ønsket om å tilbakeføre mest mulig av det kunnskapstilfang forskningen framskaffer dit stoffet egentlig hører hjemme og fungerer best: i lokalsamfunnet rundt om i fylket.

Ofte har folk her fått et noe ensidigt negativt inntrykk av museet som med lov i hånden stiller seg i veien når grunneiere mener at noen gravrøyser eller en tuft bør vike plass for en ny åker. Vi gjør ikke dette for å hindre nødvendig framdrift i samfunnet. Museet er en del av samfunnet og er her for å tjene almenheten.

Det blir derfor nedlagt et betydelig arbeid for å øke kunnskapen om fornminnene og derved respekten for dem. Ved å restaurere, skilte og pleie fornminnefelt rundt om i Rogaland og bringe ut kunnskaper om dem, håper vi at disse "plagsomme" sporene etterhvert kan bli deler av bygdas liv, på linje med kirken, samfunnshuset og fotballbanen.

I et fylke med over 20 000 synlige fornminner - hvorav de fleste sterkt preget av varierte former for raseringsinngrep i tidas løp - har det hittil bare vært mulig å ta oss skikkelig av noen få promiller.

For å bøte på dette blir det i forskjellige sammenhenger arrangert foreningsturer og omvisninger i tilknytning til fornminnefeltene. Som eksempel skal nevnes et større opplegg som med stort hell ble gjennomført på Karmøy i 1979. Første trinn var en vandretustilling over Karmsundets forhistorie med et 40 siders tilhørende teksthefte. Utstillingen ble besøkt av nær mere 10 000 mennesker (til sammenligning hadde de faste arkeologiske utstillingene på Stavanger Museum et samlet årsbesøk på ca. 28 000). I kjølvannet til utstillingen ble det utarbeidet egne undervisningsopplegg for en rekke skoler på Karmøy og Haugeområdet, og et halvt år seinere arrangerte AmS "Søndagstur til fortida" i Avaldsnesområdet.

Når det i løpet av noen timer møtte fram ikke færre enn 3000 interesserte deltakere, må det være som en frukt av det omfattende formidlingsarbeidet som tidligere var blitt nedlagt i dette området.

I hvert fall en praktisk erfaring fra siste halvdel av 70-tallet kommer AmS til å ta med seg inn i kommende års formidlingsarbeid: at isolerte tiltak uten forutgående opinionsbearbeiding eller seinere oppfølging sjelden gir ønsket effekt. I stedet må det, så sant det er økonomisk og praktisk mulig, satses på "flertrinnsformidlingspakker" på linje med det ovenfor omtalte Karmøyopplegget.

Når det gjelder lokalbefolkningens utbredte og høyst forståelige behov for å komme i kontakt med deler av det arkeologiske gjenstandsmaterialet fra hjemstedet, er praktiske tiltak vanskeligere å gjennomføre. Inntil en framtidig - og etter alt å dømme nødvendig - oppmykning av den eksisterende deponeringspolitikken har vært forsvarlig gjennomdrøftet i større faglige fora, søker AmS i noen grad å imøtekomme behovet for gjenstandskontakt ved monterutstillinger og andre tiltak av ikke-permanent karakter.

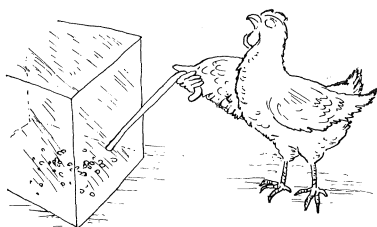
"Museum" og "musealt" brukes fortsatt mange - til og med av framstående politikere - som synonymbegrep for innholdsløst, forstokket og kjedelig. Dette må den samlede norske museumsverden ta som et alvorlig varsko og en utfordring. Først og fremst bør det blåses støv av museumsinstitusjonene, og i særlig grad utstillingene, og det må arbeides for å ømskape dem til å bli levende og berikende elementer i kulturlivet.

Om dette skal lykkes, står for Rogalands vedkommende i hvert fall ikke på det arkeologiske og naturhistoriske materiale. Den alvorligste hindring er i dag manglende økonomisk ryggdekning til å kunne gjennomføre de betydelige tiltakene som må komme på utstillingssektoren.

En annen forutsetning for å kunne bryte ned traditionelle og ofte feilbegrunnede oppfatninger, er at fortidsforskerne i større grad og med mer tyngde involverer seg i den pågående samfunns- og verdinormdebatt. Her har vi et vesentlig korrektiv å tilføre: Et samfunn uten levende og nyansert kunnskap om sin fortid er og blir fattig, uansett all teknisk kunnskap og materiell velstand.

(Denne artikkelen bygger på en artikkel av Sveinung Bang-Andersen i fra Hauk ok Heidni, tidsskrift for Rogalands Arkeologiske Forening Nr. 4, 1980.)

Blind höne finner også et korn

Hvorfor skal den blinde høna alltid finne det samme kornet? Selv om besøk på et museum ikke er det en blind som oftest utsetter seg for, er det stort sett den samme opplevelsen de får: dette er ikke noe for oss - dette er tiltenkt andre - folk med synsansen intakt.

Nå skal det innrømmes at hvis en gruppe blinde har bestemt seg for å gå på museumsbesøk og har avtalt i god tid på forhånd, har de museumsansatte funnet fram ting fra sine gjemmer som de har fått studere. De fleste som jeg har intervjuet, har flere positive opplevelser å se tilbake på. Men besøkene har alltid vært organisert. Det er sjelden at jeg har støtt på blinde som har dratt på museumsbesøk sammen med en venn eller sammen med foreldrene, fordi "dette er ikke noe for oss". Ved enkeltbesøk ønsker ikke den blinde at det skal gjøres oppmerksom på synshemmingen - "det er så flaut". På disse besøkene er det så lite å oppleve at hvorfor skulle de

gjen utsette seg for nye negative opplevelser?

Tiltross for disse negative erfaringene svarte de fleste under intervjuene at museer var spesielt viktige for blinde. Skulle en få en forståelse av ting og uttrykk som de støtte på i skrift og tale, måtte de få se tingene på sin måte. De hadde ikke billedstoff som kunne gi dem forklaringer.

At de vurderte situasjonen riktig viste en liten undersøkelse jeg foretok blant blinde og seende 16-åring-er. Jeg plukket ut kulturhistoriske ord og uttrykk fra lærebøker som hovedsakelig var forklart via billedstoff. Spørreskjemaet ble delt ut i en klasse hvor en blind elev var integrert, samt til jevnaldrende blinde elever. Selv om intervjuantallet var svært lavt, 10 synshemmede og 20 seende, var det en klar tendens å se. Personer med intakt synssans kjente enten begrepet eller ikke. mens de blinde mente ofte selv at de visste hva ordet sto for, men når de skulle gi en nærmere forklaring, viste det seg at de bare hadde et vagt begrep om hva det egentlig innebar. De blinde kjente dessuten til langt færre begrep enn de seende jevnaldrende.

Kultur til alle, er et slagord i tiden. Til nå har ofte utstillinger preg av å være billedoppslagsverk, illustrasjoner for den gedigne historieinteresserte. Tingene taler for seg selv. Gjenstandene står i fokus. Hvordan disse har utviklet seg over tid, ser ofte ut til å være det en ønsker å formidle. Hvis ønskemålet er å trekke folk som allerede har en historieforståelse og som egentlig bare ønsker å se hvordan kildematerialet ser ut, er dette sikkert en velegnet utstillingsform. Hvis en tror at fortidsstudier er nyttige og nødvendig for større deler av samfunnet, må vi ta andre virkemidler i bruk. Skal fortidsstudier være en samfunnsoppgave, må måten vi stiller sammen materialet på, gis en annen form. En slik erkjennelse krever at vi tenker gjennom hva vi vil formidle og hvilken form vi skal gi innholdet slik at det når fram til mottakeren.

En måte å måle en utstillings vellykkethet har vært å se på antall besøkende gjennom et gitt tidsrom. Men det er liten grunn til å være fornøyd med at tusner på

tusner har strømmet gjennom utstillingene, hvis noen er stengt ute. Det er ikke nok hvis vi bare når folk med spesielle interesser, hvis vi stenger ute folk med manglende fysiske evner som også kan ha ønske om å ta del i det vi vil formidle. Riktignok er ikke disse gruppene alltid så tallrike, men kultur er også for dem. Målet må ikke være å samle flest mulig mennesker i museet, men flest mulig ulike grupper.

Byggeforskrifter og andre lovregler har tvunget fram at vi må ta hensyn til bevegelseshemmede. Vi har ikke lov til å stenge dem ute lenger. Kjøreramper og heis for rullestolbrukere er krav som stilles til alle offentlige nybygg. Plass til å kjøre rullestol mellom montre og utstilte "gjenstander" er derimot ikke lovfestet, heller ikke at gjenstandene er plassert i en høyde som passer å se fra sittende stilling.

I nyere utstillinger er det i motsetning til tidligere lagt større vekt på skriftlig informasjon. I mange tilfelle har dette ført til at utstillingene blir vanskeligere tilgjengelig for nye grupper. Skriftlig informasjon kan blant annet utelukke hørselshemmede. En merkelig tanke. En visuell utstilling må da oppfattes av folk med synssansen intakt, selv om hørselen mangler. Det vi har glemt, er at svært mange hørselshemmede har et meget fattig begrepsapparat. Svært mange tekster inneholder ord og uttrykk som forteller dem lite.

For de svaksynte har også denne utstillingsformen ført til at innholdet er vanskeligere tilgjengelig. Som regel er tekstene plassert bakerst i monteringen av estetiske grunner. Leseavstanden blir for stor for svært mange. Er monteringen lite opplyst eller har en brukt små typer og dårlig kontrast, legges stein til byrden. Det er umulig å få fatt i gullkornene. Dette gjelder for så vidt en langt større gruppe enn de svaksynte. En 40-åring trenger dobbelt så mye lys som en 7-åring for å lese komfortabelt, mens en 60-åring trenger tre til fire ganger så mye lys. For de aller fleste er det ubehagelig med reflekser i glass eller direkte motlys.

Historieinteresse er ikke noe som er forbeholdt folk med alle sanser intakte. Også blant mennesker som mangler

syn, hørsel eller fullførlighet finnes det personer som ønsker å ta del i kulturgodene. Det burde være tankevekkende at mens ingen av de synshemmede jeg intervjuet hadde vært på museum det siste året, mens 7 av dem hadde vært på kino.

Fordi folk er forskjellig utrustet må vi komme med et varierende tilbud. Når vi på Arkeologisk museum i Stavanger planlegger nye utstillinger, har vi forsøkt å ta hensyn til dette. Det som har gjennomsyret alt planleggingsarbeidet, er å få til mest mulig integrering. Målet har vært å få fram en rekke særtilbud for ulike grupper. Særtilbudene skal ikke være substitutter, de skal være SUPPLEMENTER. Deler av utstillingene vil aldri kunne være et tilbud til alle. Planene er å lage et så variert tilbud at alle vil kunne få noe ut av et museumsbesøk: barn og gamle, kjempeinteresserte og de litt mindre interesserte, de seende og de synshemmede. Mye av det som presenteres vil bli en visuell opplevelse, men det er bare de gjenstandene som av sikkerhetsmessige grunner som MÅ bak lås og slå, som skal det, mest mulig skal det være mulig å ta og føle på. Her som i alle andre museer, vil det bli billedmontasjer og tekster i svartskrift - men de skal ha gode kontraster, gode typer og de skal plasseres i godt lys. Tekstene skal henges slik at de både kan leses på avstand eller tett inntil øyet. Katalogen som følger utstillingen skal leses inn på kassett som skal kunne fås ved informasjonsdisken. Katalogen skal dessuten også foreligge i punktskrift. Det skal være mulig for en blind like så meget som for en seende å ta fram katalogen hjemme hos seg selv.

I tilknytning til basisutstillingen vår er det planlagt flere særtilbud for folk som har spesielle ønskemål eller forutsetninger: barnerom, lysbilderom, gruppeaktivitetsrom, minibibliotek og taktilrom (ta-og føle-på rom). Dette siste skal være utformet slik at det skal være mulig for en blind å ta seg fram på egen hånd. Selvsagt er det ikke laget utelukkende for denne gruppen, men det er hele tiden de synshemmedes behov vi har i tankene når vi produserer elementer som skal gå inn i dette rommet. Folk med godt syn skal ikke stenges ute,

men her er det ikke den visuelle opplevelsen en legger hovedvekten på, men taktil- og hørselssansen. Romutformingen og innredningen skal være så logisk oppbygget at det skal være mulig å orientere seg også uten syn.

Når en kommer inn i rommet, vil det langs den ene langveggen være en tidsskala, et langt tau hvor knuter angir forskjellige tidsavsnitt. Over knutene vil tidsrommet være markert med enkle symboler og tekst i svart-skrift og punktskrift. Nedenfor tauet vil det være et langt skap langs hele langveggen med mange kommoder. Hver enkelt kommode vil inneholde modeller og gjenstander fra et bestemt tidsrom.

I dag har vi bare produsert fredig to av de kommode-skuffene som dette skapet vil inneholde. Vi valgte å starte med folkevandringskommoden. Fordi det ennå er noen år fram til at vi kan åpne utstillingene for publikum, kan denne enhete brukes av besøkende på jernaldergården på Ullandhaug.

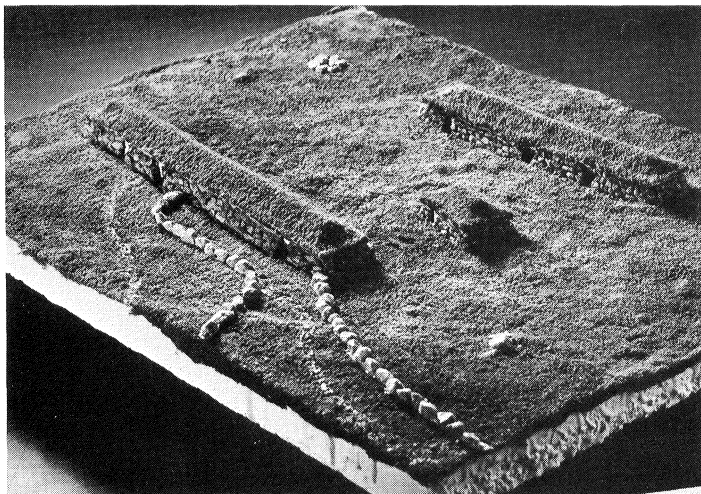

Fig. 2.

Øverste skuff i "Folkevandringstidskommoden" inneholder en modell av gårdsanlegget på Ullandhaug.

I den øverste skuffen er det en modell av folkevandringsgården slik vi kjenner den fra Ullandhaug med de tre gårdshusene, steingjerder, rydningsrøyser og gravminner. Gjennom denne modellen vil en kunne danne seg et bilde av hvordan gårdsanlegget ser ut. Det er alltid vanskelig for en blind å få en oversikt over et såpass stort anlegg. Modellen letter forståelsen når en bare ser et par cm. av gangen.

I den neste skuffen finner vi en modell av det største huset på gården. Taket kan lett fjernes, slik at en kan se hvordan rogalendingene bygget og innrdet husene sine for 1500 år siden.

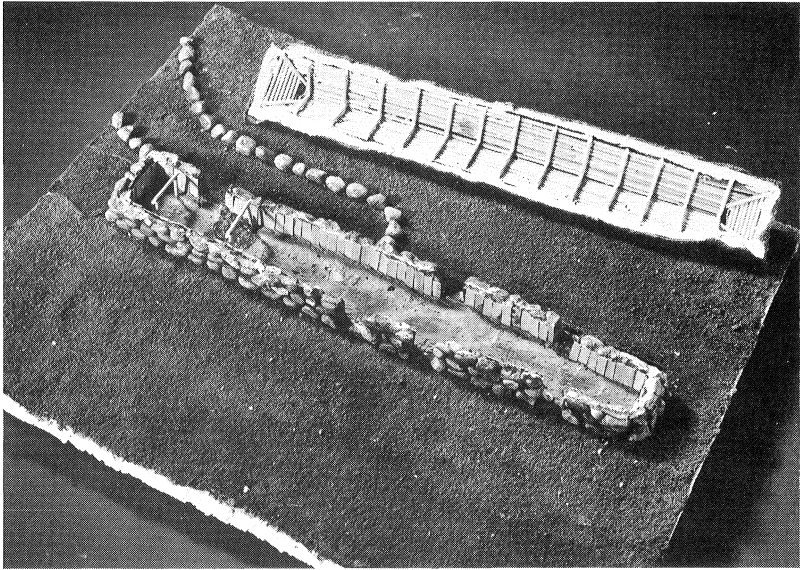

Fig. 3.

I skuff nummer to er det en modell av det ene langhuset. Modellen er laget av isopor, mye lim, frotté, stein, blomsterpinner og trebiter. Ennå mangler noe av innredningen.

Gjennom disse skuffene håper jeg at det skal være mulig å formidle hvordan de ytre omgivelsene har vært for Rogalandsbonden i folkevandringstid. I de neste skuffene

i kommoden vil vi ta opp forskjellige emner fra livet på gården: hvordan korn ble til mat, hvordan ull ble til stoff til klær, hvilke redskaper folk brukte og hvilke teknikker de benyttet til å lage forskjellige bruksgjenstander. I en skuff viser vi hvordan folk gikk kledd på den tiden, i en annen finner vi de vanligste smykkene fra dette tidsrommet. Når vi lager kopier, vil vi så sant det er mulig bruke det materialet gjenstandene opprinnelig ble laget av.

På lignende måte skal vi bygge opp kommoder fra andre tidsperioder. Innen hvert tidsavsnitt starter vi med å gi et helhetsbilde, en ramme. Deretter går vi over til mer detaljerte sider av folks liv i de ulike tidsrommene.

De som bruker dette tilbudet, kan selv bestemme hvilke emner de vil studere. Ingen skal tvinge seg på og forlange at en systematisk arbeider seg nedover i vårt lagete system. Hvis en bare er interessert i å finne ut hvordan folk har pyntet seg til ulike tider gjennom forhistorisk tid, kan en bare velge å konsentrere seg om én skuff nummer seks i hver kommode. Folk kan arbeide seg LANGS tidsskalaen ved å velge ut samme skuffnummer i de forskjellige kommodene eller de kan velge å fordype seg i én historisk periode ved å bare se på én kommode.

I hver skuff ligger det et forklarende lydbånd med sammensatte lydinntrykk og informasjon. En kan velge om en vil høre på forklaringen eller ikke, en er selv i stand til å stoppe informasjonsstrømmen. Er det ting en ikke fikk med seg med en gang eller var det noe som var av særlig interesse, kan en spole tilbake og lytte på nytt. Tanken bak dette opplegget er at en selv i størst mulig utstrekning skal kunne bestemme hvordan ens eget museumsbesøk skal være.

Midt i rommet er det plassert et stort bord med indeldte flet. Når en har funnet fram til det en har lyst til å fordype seg i, snur en seg 180°, trekker fram stolen som står under bordet og setter seg med sin kommodeskuff, kobler til lydbåndet. Langs dette bordets skal det være plass til seks stykker.

Langs den andre langveggen vil det være et tilsvarende system, et langt skap med skuffer inni. I disse kommode

skuffene finner vi igjen deler av temaene fra basisutstillingen, disse som går på tvers av tid. Deler av billedmontasjene skal framstilles i modeller, en del av de gjenstandene som av sikkerhetsmessige grunner er plassert bak glass ute i basisutstillingen, skal en få se på med fingrene her i taktilrommet. Det som den seende får som ekstraforpleining gjennom det som kan oppleves visuelt, skal edn synshemmede få som ekstraforpleining gjennom tilbudene i taktilrommet. Tanken er at en skal gis muligheter til fordypning ut fra egne forutsetninger.

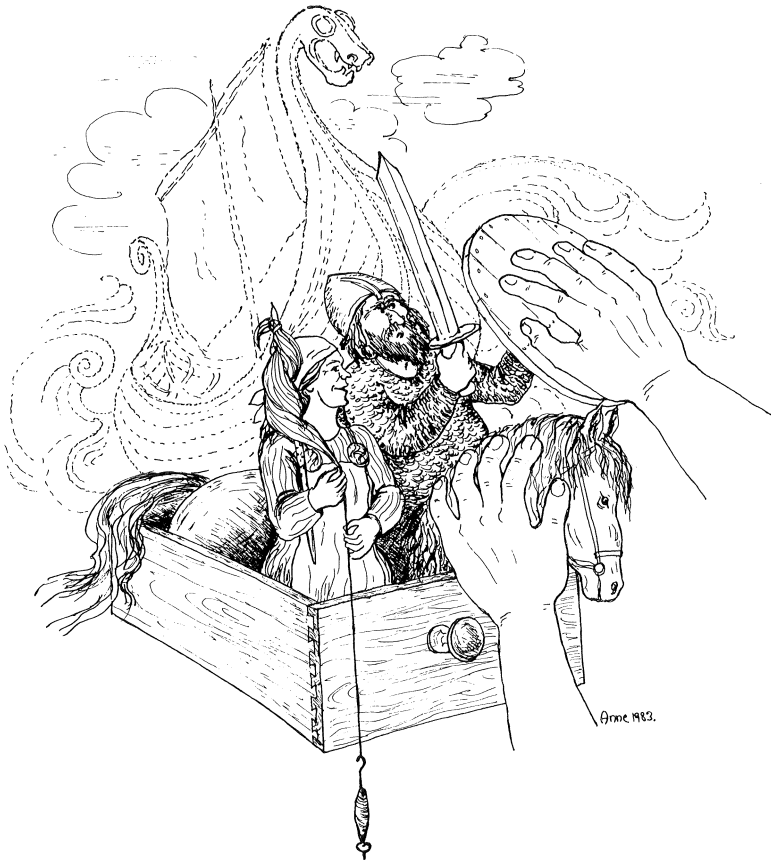

Fig. 4.

Store ting må erstattes med miniatyrmodeller. Små flater letter oppfatningen for folk som bare "ser" et par cm^2 av gangen.

Faren er selvsagt at vi lager et tilbud som er vanskelig å få til i praksis, slik som jeg opplevde på en studietur i England. Tiltross for at det sto opplyst ved informasjonsdisken i museet ved Leicester at om

du er blind, kan du henvende deg her, så får du ekstra service. Da jeg ringte museet en dag, fikk jeg beskjed om at tilbudet ikke fungerte for øyeblikket, men kom jeg innom dagen etter skulle de se om de kunne ordne det. Tre menn var i full sving med å ordne da jeg kom to timer etter åpningstid. Etter litt venting, ble jeg plassert i et hjørne med to "ta og føle på - kasser" og et forklarende lydbånd. I den ene kassen var det økser fra ulike tidsrom, i den andre lå det ulike våpen fra jernalderen. Problemet var at de ikke visste hvor skuffene var plassert i museet eller hvor båndspilleren sto eller om den fungerte. Det er ikke nok og planlegge og bygge kasser. Noen må følge opp arbeidet etterpå og noen må ha som oppgave å se etter at tingene fungerer etter planen.

Når vi velger ut materialet til slike "ta og føle på kasser", må vi være bevisste på hva vi velger ut. Den blinde er i langt sterkere grad avhengig av hva vi velger ut enn en seende. De kan ikke orientere seg og velge ut det de vil konsentrere oppmerksomheten på.

Fordi det er såpass lite kulturhistorisk stoff som er tilgjengelig gjennom lydbiblioteket, bør de lydbåndene som følger med "skuffene" være bredt sammensatt og ikke bare inneholde dokumentarstoff. Her bør det være plass for sagnstoff, dikt, musikk mm ved siden av de saklige kommentarene. Tilbudet må gjøres så variert som mulig.

Ønsker en å åpne museet for alle, må en ha dette i tankene gjennom hele planleggingsfasen. Store deler av basisutstillingen skal fremstilles slik at den appellerer til flere sanser. Arbeidet med "ta og føle på rommet" krever også lang tids arbeid. Det tar tid å framstille modeller. På AmS har dette arbeidet gått parallelt med alt det andre planleggingsarbeidet. Det har vært nedlagt en god del arbeid på å finne fram til den rette størrelsen på modellene og på velegnet materiale. Heldigvis var jeg i en slik arbeidsituasjon at jeg kunne lett få til et nært samarbeid med den gruppen som vi hadde tenkt skulle bli hovedbrukergruppe. Gode råd og god hjelp har ikke manglet. Det har vært prøving og feiling.

Når den blinde høna kommer på besøk på AmS i framtiden skal hun finne flere enn ett korn og selvsagt håper vi de vil gi mersmak, slik at hun kommer igjen på lik linje med andre besøkende.

En middelalderutstilling blir til

Siden 1970 har det mer eller mindre kontinuerlig blitt gravet i Tønsberg. I 1971 feiret man byens 1100 års jubileum og den gang var det status å ha arkeologer gravende i byens jord. Det var ikke bare i storbyene Oslo, Bergen og Trondheim man kunne vise frem fornminner.

Hva byens styrende herrer ventet av resultater den gang er ikke vanskelig å gjette. Det ble heller ikke lagt skjul på skuffelsen når bevis for byens 1100-årige eksistens ikke ble lagt frem.

Relasjonene mellom grundeiere og arkeologer ble også mer spent, og i 1976 var det virkelig krise. Det ble fritt frem for å hakke på arkeologene, og det ble t.o.m. hevdet at fornminneloven ikke gjaldt i Tønsberg (fig. 1).

Litt etter hvert har det dog igjen blitt roligere og arbeidssituasjonen er idag ikke så utilfredsstillende (for å bruke et mildt ord) som det var i 1976.

Forandringen er til stor del grunnet på en forbedring i publikumskontakten, og derigjennom en økt forståelse for det arkeologene driver med.

I en midlertidig utstilling, laget i 1977, ble det vist frem funn fra den omdiskuterte utgravningen året før. Utstillingen ble satt opp i Fylkesmuseet av personale ved Riksantik-

ter-
ene?

gravestopp

riksantikvarens folk i ferd
undersøke funnene.

Konflikten Tønsberg-riksantikvaren:

Gro skal
avgjøre
draving?

på statsrådens bord

ologene stopper arbeidet:

A fyller vi igjen
e kloakkgroften"
antikvaren har en halv time til sjekking

ARLSEN

-Kloakken for en forminner

BRAK MELLOM KOMMUNE OG ARKEOLOGER?

Utgravninger
John Eriksson
med vakt
— Er
på se

Fig. 1.

Noen av avisrubrikkene i kriseåret 1976.

varens utgravningskontor og Fylkesmuseet, og den sto helt til mars i år. Ved utgravningene som har funnet sted i Tønsberg siden 1979 er det også foretatt omvisninger i hovedsak for skoleklasser. Informasjonstavler er også blitt brukt til formidlingsformål, og i 1981-82 har det i gravesesongen blitt presentert "Ukens funn" for leserne av Tønsbergs Blad, hver lørdag.

Resursene en hadde til rådighet for utstillingen i 1977 var naturlig nok svært beskjedne, og det har i flere år vært på tale å få laget en permanent middelalderutstilling i Tønsberg - basert på de seneste 10 års graveerfaringer. Av økonomiske grunner og manglende personelle ressurser har dog spørsmålet om en ny utstilling blitt skjøvet på fremtiden.

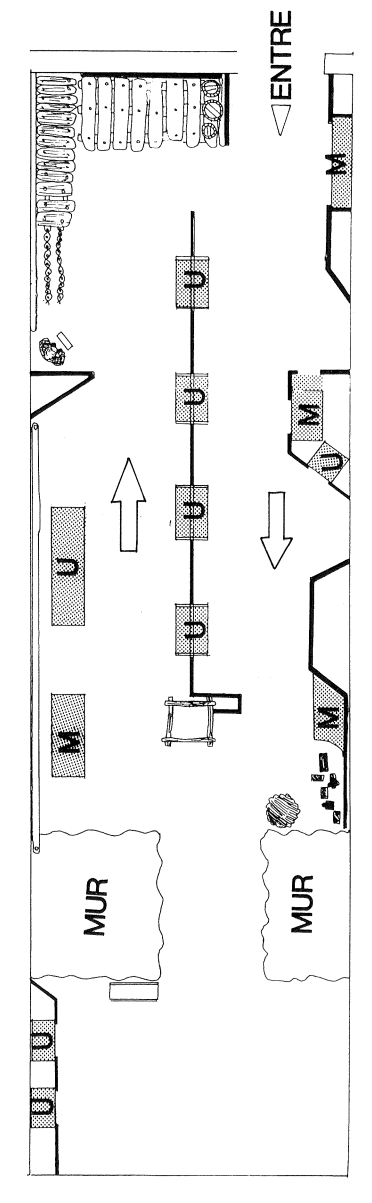
I 1980 ble planene tatt opp påny, og det ble gitt i oppdrag til konservator Thoresen ved Fylkesmuseet og til undertegnede om å lage et utkast til utstillingen sammen med et kostnadsoverslag.

Planene tar form (fig. 2 og 3)

Det rom som sto til disposisjon var drøyt 60 m², med det håpløse formatet 16 x 4m, og med en døråpning i den ene kortsiden. Det var så å si en blindtarm i bygningen. I motsatt kortside var det i 1977 satt opp vestportalen til den praktfulle ruinen etter Peterskirken, som til store deler ble avdekket i 1972. Samme år ble ruinen sørgelig nok også gravd vekk - idag ville vel neppe et slikt tap av kulturverdier ha kunnet skje - men det er en annen historie. Rommets belysning besto av lysstoffrør og fire kjellervinduer under taket.

Ved planleggingen var det viktig å få vekk følelsen av at rommet var en "blindvei". Det var derfor nødvendig å lage en skillevegg midt i rommet for å skape en gangsløyne i utstillingen. Dette medfører selvfølgelig at utstillingen vil bli vanskelig å vise for store grupper av besøkere. Hvordan det er tenkt løst vil jeg skissere nedenfor.

Skilleveggen kunne p.g.a. ruinen ikke stå i rommets fulle lengde, men måtte avsluttes så langt fra ruinen at dens monumentalitet ikke forsvant. Ruinportalen vil bli den naturlige entré til avdelingen om kirkens rolle i, og kirkelige gjenstander fra middelalderen. At i det miljøet bygge eller kjøpe konvensjonelle montre følte galt. Derfor ble det reist en illu-

PLAN OVER
 NY MIDDELALDERUTSTILLING,
 VESTFOLD FYLKESMUSEUM
 T Ø N S B E R G

MÅL 1:50
 JANUAR 1982 J. LINDH

Fig. 2.

Arbeidsplan over utstillingen.
 M=model, U=utstillingsmontre.

sjon av hvitkalket vegg innenfor ruinmurene. I veggen er det to vindusåpninger, en i romansk og en i gotisk stil. I vinduene vil de kirkelige småting kunne stilles ut.

Et av målene med utstillingen er å gi en bredere forståelse for arkeologi - hvordan man kan lære å skjønne historien bedre utifra enkeltgjenstander, levninger av gater, hus e.t.c. Det vil derfor bli laget en innledning på utstillingen der metoder, problemer, hjelpevitenskapene, e.t.c. skal presenteres.

Et annet mål er å gi publikum et bilde av middelalderens hverdagsliv - hvordan det ble påvirket av alle de forandringer som middelalderen førte med seg (det ligger jo i tiden, så å si). Av den grunn vil vi eksperimentere med montrer som kan sees fra begge sider av skilleveggen. Samme gjenstand skal kunne belyse to sider av historien: dels den vi kjenner fra krøniker og historiebøker, la oss kalle den "maktens historie", dels den vi prøver å tolke utifra funnene, "hverdagsmenneskets historie". For eksempel kan en brynestein illustrere bruddene i Eidsborg, handel og eksport samt det daglige bruk: hver manns eiendom.

Når det gjelder gjenstander er vi ved utgravningskontoret vel forsynt med hverdagsgjenstander. Værre er det med praktfunnene samt med modeller av bygninger, fartøyer og hele miljøer. Vi har selv laget noen modeller, men vi håper å kunne få langtidsdeponert f.eks. modell av hanseatisk kogg eller lignende fra et annet museum. Her har den nyopprettede nasjonale formidlingsseksjon en funksjon - den å formidle lån av gjenstander, bilder, ideer e.t.c. Når det gjelder praktfunnene er vi innforstått med at de mest dyrbare av gjenstandene ikke kan forlate Oldsaksamlingen, men vi har godt håp om å få laget kopier av noen gjenstander.

Vanskelighetene med utstillingen har ennå ikke begynt. De vil dukke opp den dag de informative tekstene skal festes på vegger og i montrer til figurer og gjenstander. Vi ønsker å ha korte tekster (det ligger jo også i tiden). Tekstene skal være en essens av hva som må sies for å få publikum til å skjønne betydningen av det som vises frem (et forbilde er Etnografisk Museum i Oslo). Et stikkord er jo enklere å huske enn lange og detaljerte forklaringer. Derved er vi så tilbake til problemet med fremvisningsmulighetene i de små lokalene. Det er tenkt at man lager et hefte med kompletterende informasjon, og i samme

hefte stiller spørsmål om enkeltgjenstander samt "årsak-virkning" - spørsmål i tilknytning til utstillingen. Med et slikt opplegg håper vi at skoleklasser (som i et stort antall årlig besøker museet) skal kunne aktiviseres. Spørsmålene kan tas opp

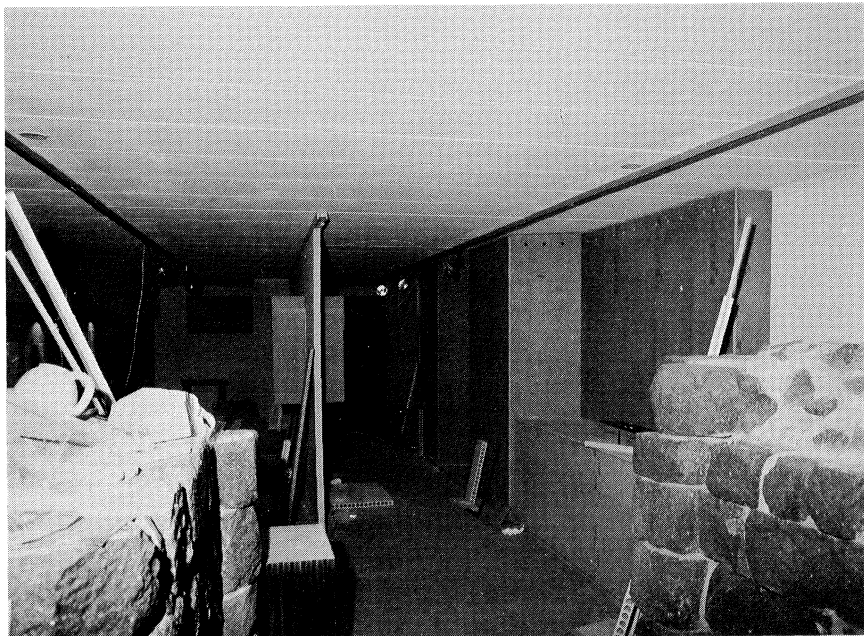

Fig. 3.

Middelalderutstillingen under montering. I mellomveggen er gjennomgående montrer.

av læreren/guiden ved slutten av utstillingssløyfen, der vi vil skape en trebrolagt plass der gruppen/klassen kan samles. Plassen skal lages slik at den gir en illusjon av bryggeområde.

Økonomi

Dette er noen av de intensjoner vi har startet med. Planene ble presentert for den arkeologiske komité for Tønsberg, som årlig møtes for å drøfte praktiske problemer. I komitéen inngår representanter for Tønsberg Kommune, Oldsaksamlingen,

Fylkesmuseet og Riksantikvaren.

Ved komitémøtet 1981 sa kommunen seg villig til å støtte en slik utstilling, og en søknad om 15 000 kroner ble velvillig bevilget i februar 1982. Dette ble startsignalet for de praktiske arbeidene med å forandre lokalet. Først ble vinduene satt igjen. I det beskjedne arealet måtte vi arbeide med mørke lokaler der spotlights vil skape forskjellige "rom". Derfor ble lysrørsbelysningen erstattet med strømskinner og flyttbare spots.

Fig. 4.

Modell i titteskap.

Med dette arbeide hadde det meste av kommunens bevilgning blitt brukt opp. Søknad om midler ble også sendt til Riksantikvaren/Miljøverndepartementet, Oldsaksamlingen, Fylkeskulturstyret, Foreningen Gamle Tønsberg og Tønsbergs Handelsstand. Fra Fylkeskulturstyret er der bevilget 10 000 kroner og like mye ytes fra Miljøverndepartementet. Fra Riksantikvaren og fra Gamle Tønsberg er vi blitt lovet tilsammen 10 000 kroner. Der ved har det lykket oss å samle 45 000 til utstillingen. Dette er t.o.m. litt i overkant av hva det opprinnelige budsjettet lød på, så en kan si at vi er godt på vei.

Det foreligger ennå ikke noen dato for åpning av utstillingen. Selv om pengene finnes der har vi som arbeider med utstillingen - tre fra Fylkesmuseet og én fra Riksantikvaren - andre oppgaver.

Vårt håp er at utstillingen ikke bare skal lokke lokalhistorisk interesserte, men også studenter ved de historiske og arkeologiske institusjonene. Derfor kunne det være nyttig å høre synspunkter på våre planer eller på utstillinger generelt, mens vår utstilling ennå "modner".

(En kort utgave av denne artikkel ble også trykket i "Vestfold Minne 1982").

Geir Sør-Reime

Faste fornminner og formidling

Dei faste fornminna representerer ein stor forvaltingsbelasting på musea, men også eit forskingspotensial og ein formidlingsressurs.

Dei faste fornminna har krav på spesiell innsats også i formidlingsperspektiv. Då dei ligg opne tilgjengeleg for publikum, må verne- og formidlingsarbeidet, dvs. vedlikehald og formidling til publikum, her gå hand i hand. Me er avhengig av at grunneigarar og publikum forstår (og respekterer) bevaringsverdien både generelt og for det einskilde faste fornminnet. For å nå det siste, er det vårt ansvar gjennom forskning å nå fram til interessant og bevaringsfremjande formidlingsviten om det einskilde fornminnet.

Ein av dei "store" innan norsk arkeologi, A. W. Brøgger, la stor vekt på å formidla fyldig og levande informasjon om mange ulike fornminnetypar. I kapittel etter kapittel i t.d. "Det norske folk i oldtiden" (Oslo 1925) maktar han å gje liv til fornminna, og gje lesaren eit inntrykk av å få eit personleg tilhøve til dei. I omtalen av Borrehaugane på s. 193 kan ein tydeleg sjå korleis Brøgger kombinerer historiske og arkeologiske kjelder til levande formidling, utan å skapa "myter" utan vitskapleg grunnlag.

Eg trur at ein i fornminnevernet må arbeida vidare på Brøgger si line, og for all del unngå å formidla myter utan grunnlag i utforskinga av dei aktuelle fornminna.

Eg har sjølv arbeidd mest med vestnorske helleristingar. Formidlingsarbeidet med helleristingar har i det vesentlege vore basert på dei svenske religionsarkeologane (særleg O. og B. Almgren) sine resultat, som vesentleg er tufta på svensk materiale. Overført til vestnorsk materiale blir dette for ein stor del myter: det vestnorske helleristingsmaterialet er så ulikt det svenske at det frå eit vitenskapleg synspunkt er uforsvarleg å hevda at innhald, funksjon osv. kan vera identisk.

Når ein i tillegg veit at ein i Vest-Noreg vantar dei motiva som er bestemmande for tolking av austnorsk-vestsvenske ristningar, som sceniske opptog o.l., forstår ein også kor frustrerande det må vera å stå på eit fullstendig båtfigurdominert vestnorsk felt og freista "mana fram" opptog, lurblåsarar osv. for å gje feltet "liv" og mening for menigmann!

Nei, formidlinga må byggja på forskning kring den bestemte fornminnetypen, og helst det einskilte fornminnet!

Eit biprodukt av mitt eige arbeid med analyse av dei vestnorske helleristingane er nytt formidlingstilfang. Det er berre tilsynelatande at dei vestnorske helleristingane er uinteressante i tolkingperspektiv. Frå eit formidlings-synspunkt er det særskilt viktig å få fram dei vestnorske ristningane sin eigenverdi. Det må altså ikkje vera mangelen på interessante motiv jamført med Bohuslen, Skåne, Vestsverige osv., men dei vestnorske motiva i seg sjølve som må vera det sentrale i formidlinga. Ein må i formidlingsstoda ta utgangspunkt i det einskilte helleristingfeltet, og få fram feltet sin eigenart. Sidan bør ein setja det og motiva der inn i ein større samanheng.

Eit detaljert oversyn over formidlingsinteressante aspekt ved vestnorske ristningar må utstå til ein større artikkel, men ein del kan skisserast slik:

Om ein har for seg eit båtfigurdominert kystfelt, er det nærliggjande å byrja med å peika på tilhøvet mellom lokalisering og motiv, og så gå inn på båtmotivet spesielt. Det er nett i båtfigurane (og deira tilhøve til andre motiv) at det store uutnytta formidlingspotensialet ligg. Ut frå dei kan ein svara på spørsmåla om kva ristningane er (funksjon) og kvar dei tyder (innhald). Allereie Brøgger i

"Det norske folk i oldtiden" meinte om vestnorske båthelle-ristningar at dei "tydelig /står/ der som symbolske figurer" (s. 132), ikkje som i Østfold-Bohuslen, der både båt- og andre figurar oftast må oppfattast som individuelle aktørar i mytiske bilet-"forteljingar".

På vestlandske kystfelt er båtmotivet basalmotivet: det motivet som åleine kan utgjera eit fullstendig helleristningsfelt.

Båtfigurane har nok "på et eller annet område /.../ sammenheng med solkultus" (Brøgger op.cit. s. 132), sannsynlegvis som "solskipet". Dette blir understreka av at det ofte også finst ringfigurar (solsymbol?) på båtdominerte felt. Som oftast representerer likevel båtmotivet på Vestlandet åleine heile den mytiske samanhengen som ein på austnorsk-bohuslenske felt finn framstilt ved mange ulike motiv. På Vestlandet opptre menneske- og dyrefigurar berre sporadisk og gjer då den mytiske samanhengen klårare. Slik også med ringfigurane på dei båtdominerte felta.

Fotsolemotivet står, som særleg Bertil Almgren også har understreka, i ein særstilling. Motivet synest lite integrert i dei mytiske komposisjonane, og kan godt, som Almgren hevdar, vera meir eit symbol på at "guddomen" er tilstades på feltet.

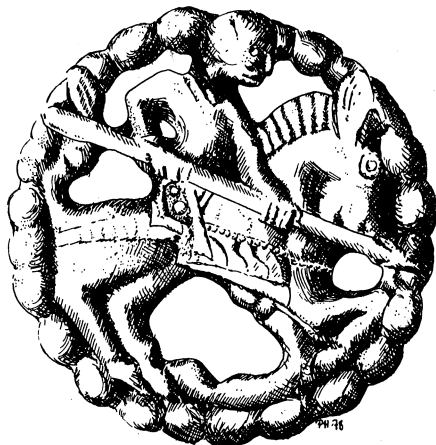
I formidlingsstoda bør ein også peika på den store type- og detaljvariasjonen i dei vestnorske båtfigurane. Ein kan dels peika på at typane har ulikt opphav, men også syna korleis trekk frå ulike tradisjonar har smelta saman i båtfigurane på dei einskilte felta. Ein kan også syna at det er sume typar som er typisk vestnorske, andre finn ein i mest alle skandinaviske helleristningsområde. På nokre felt er det stor typevariasjon, på andre er det få ulike typar. Og på sume felt er båtfigurane omlag jamnstore, på andre kan lengda variera sterkt frå fleire meter til 10-20 cm.

Også i detaljane kan ein peika på store lokale og regionale variasjonar over eit sams tema: med eller utan, få eller mange mannskapsstrekar, med eller utan særleg avslutning ("dyrehovud") i stamnane, eller skrogfylling osv. osv.

I det heile kan forskning kring ein bestemt fornminnetype, og detaljgranskingar av dei einskilte fornminna få fram

eit rikt formidlingsmateriale. Og det kan både gjera formidlingsarbeidet i marka meir interessant for oss arkeologar, og meir verknadsfullt både som fornminnevern og for å halda på faget sin posisjon i samfunnet generelt.

VIKING

Støtt arkeologisk arbeide

Tegn Dem som medlem i Norsk Arkeologisk Selskap

Kontingenten er kr. 80.- for vanlig enkeltmedlem

" 90.- for familiemedlemskap

" 40.- for studenter (og skoleelever)

Kontingent for personlig livsvarig medlemskap skal for ordinære medlemmer være 20 ganger den årlige kontingent. Alle medlemmer får gratis tilsendt årsskriftet VIKING på ca 140 sider.

Vi arrangerer hvert år en tur i Norge eller til andre land under ledelse av topp-fagfolk.

En dagstur.

Flere foredragsaftener med gratis adgang.

Sekretariatets kontor er på Vikingskipshuset,
men postadr. er Frederiks gt. 2, Oslo 1.

Sæbjørg Walaker Nordeide

'Philippinere' i norsk arkeologi

svar til Jan Brendalsmo

Aller først: takk til Jan som tar opp problemet. Tendensen med manglende søknad fra norske studenter er bekymringsfull, men dessverre ikke overraskende.

Jeg synes at Jan peker på de viktigste årsakene selv: først og fremst økonomi. I en tid når levekostnadene øker samtidig som studiefinansieringen forverres, er det ingen som har råd til å være idealist. For det først lønnen: trass i at vi i noen år har hatt ens lønnsstige i landet, tolkes den ulikt. Personlig har jeg alltid hatt dårligere lønn ved bygravningene enn ved tilsvarende arbeid utenom byene. Dette til tross for samme ansvar og arbeid som ved feltarbeid utenfor byene. Fordi lønnsstigen mangler regelverk varierer lønnen ganske mye fra sted til sted, men Riksantikvaren synes alltid å gi dårligst lønn.

For det andre: diett penger. Det er pussig at Jan kaller dette "skattefrie tilleggs lønn", når det faktisk er en godtgjørelse som er innrømmet arbeiderne for å dekke merutgiftene ved å bo hjemmefra. For oss som feltarbeidere er det like

viktig med diett penger ved bygravning som ved annet feltarbeid. Slik det har vært hittil ved bygravningene, har vi verken fått diett eller reisegodtgjørelse. Dette tvinger oss inn i dårlige og brannfarlige hus. Resultatet har ikke vært uten tragedier. F.eks. ble det 2 dødsfall og flere skadede i Bergen i 1979.

Dette skulle være grunn god nok til å ikke søke bygravningene. Så til hvorfor studentene noen ganger får avslag. Jan nevner at vi søker for kort tidsrom, og antyder at vi er for bundet til semesterstart. Det finnes en naturlig forklaring på det. En students mål er naturlig nok å bli ferdig med sin utdanning. En magister i arkeologi har normalt studietid på 8 år. I løpet av denne tiden har de fleste muligheter til å opparbeide seg 1 1/2 - 2 års allsidig praksis i løpet av sommersesongene, og det er kanskje nok praksis i studietiden. Det er dessuten utilfredsstillende å jobbe så lang tid av året at en ikke kan delta aktivt i miljøet på studiestedet. Jeg tror altså ikke at det er manglende interesse for praksis som gjør at studentene ikke arbeider utover høsten. Kanskje ville det også være faglig mest forsvarlig å dele opp en gravning som går 9mnd. i strekk.

En annen sak er at vi mangler tilstrekkelig opplæring i feltarbeid i studiet. Jeg synes at universitetene har et ansvar for at de som siden kan kalle seg "arkeologer" har et minimum av kunnskap om ulikt feltarbeid og praktisk arbeid innen arkeologi; inklusive bygravning.

I all hovedsak er jeg enig med Jan: det er et problem at de norske studentene ikke deltar med i bygravningene. Det er også et problem at vi har en gruppe lavtlønte fremmedarbeidere innen norsk arkeologi. Personlig tror jeg at vi må få like økonomiske vilkår for likt arbeid for å øke de norske studentenes deltagelse. Men jeg vil ikke slutte så pessimistisk som Jan: "at i 1990-åra så vil det omtrent ikke finnes norske arkeologer igjen i norsk middelalderarkeologi." Jeg tror Jan glemmer at det finnes middelalderarkeologi utenfor utgravningskontorene. Det har også lenge vært pekt på at landsbygden er en av de viktigste oppgavene innen middelalderarkeologi nå. Og selv om det kanskje er synkende antall uteksaminerte magistre i arkeologi, synes den relative delen studenter som arbeider innen middelalderarkeologi å stadig stige.

INNHOOLD

Forord.....3

Anne Sophie Hygen
Formidling - Fra festtaler til for-
andring - nå!.....4

Ellen Karine Hougen
Arkeologisk Formidlingsutvalg.....10

Hanne Thomsen
Formidling av fortidskunnskap i
Rogaland - en statusrapport.....17

Ellen Høigård Hofseth
Blind høne finner også et korn....24

Jan Lindh
En middelalderutstilling blir til 34

Geir Sør-Reime
Faste fornminner og formidling....42

Sæbjørg Walaker Nordeide
Phillippinere i norsk arkeologi-
svar til Jan Brendalsmo.....46

